

توسعه پایدار شهری «نمونه موردی شهر ایلام»*

جواد رحیمی مقدم

دانش آموخته مقطع دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

دکتر سید رحیم مشیری

استاد گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

چکیده

ارزیابی و گزارش پایداری توسعه شهرها چند سالی است که در کشورهای مختلف بخصوص در کشورهای توسعه یافته آغاز شده است که هدف عمده آنها بررسی پایداری یا ناپایداری رشد و توسعه شهرها می باشد. شهر ایلام با ارتفاع ۱۳۱۹ متر از سطح دریای آزاد و عرض جغرافیایی ۳۳ درجه و ۳۸ دقیقه و طول جغرافیایی ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه در غرب کشور و در دامنه های جنوب غربی رشته کوه های زاگرس واقع شده است این شهر براساس آمارهای اولیه سرشماری عمومی ۱۳۸۵ دارای ۱۵۲ هزار نفر جمعیت می باشد. بررسی انجام گرفته بخش های مختلف شهر و مقایسه آن با متوسط کشوری حکایت از پایین بودن اکثر شاخص های اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی شهر ایلام با متوسط کشوری دارد.

نگهداری دام، پائین بودن سرانه فضای سبز، مشکلات آب آشامیدنی، ضعف سیستم جمع آوری زباله، نارسایی سیستم دفع فاضلاب، نحوه ساخت و سازها، آلودگی هوا، ترافیک شهری و... از جمله مسائل موجود در این شهر است که باعث ناپایداری شرایط زیست محیطی و اقتصادی و اجتماعی شهر شده است.

با وجود عدم روشن بودن تمام زوایای شهر پایدار و عدم امکان ارائه راهکارهای مشخص در رسیدن به شهر پایدار راهکارهایی برای رسیدن به توسعه پایدار شهر ایلام ارائه شده است از جمله:

افزایش فشرده کاری کاربری شهر، کاهش اتکا به خودرو در جابجائی ها (به ویژه خودروهای شخصی)، اصلاح نظام مدیریت شهری، حفاظت و احیای نظام های طبیعی پیرامون شهر، کاهش مصرف منابع در راه کاهش آلودگیها. به نظر می رسد ریشه ناپایداری شهر ایلام همانند اغلب شهر های ایران در ضعف مدیریت شهری است و برای حل آن بازبینی در مدیریت شهری (شامل متولی مشخص، برنامه ها، اهداف، روشهای اجرایی و...) پیشنهاد می شود.

واژه های کلیدی: توسعه، توسعه پایدار، توسعه پایدار شهری.

* این مقاله استخراج شده از رساله دکترائی است که به راهنمایی دکتر سید رحیم مشیری تهیه شده است.

مقدمه

بیش از دو دهه از انتشار گزارش خانم «برنت لند»^{*} با عنوان «آینده مشترک ما» و یا اعلامیه ریو که به امضای بیش از ۱۵۰ کشور در سال ۱۹۹۳ در سازمان ملل رسید، می گذرد. در طول این مدت کوتاه موضوع پایداری و توسعه پایدار به شکل جریانی نیرومند درآمده است. نگرانی درباره آینده محیط زیست کره زمین و منابع آن حقیقتی انکار ناپذیر است که با توجه ویژه دولت ها نیز همراه شده است. (اسدی، ایرج- ۱۳۸۲- ص ۴۱).

امروزه ضرورت توجه به توسعه پایدار از جمله اموری است که همگان بر آن توجه دارند. فعالیت های انسانی در کره زمین با استفاده از منابع به شیوه کنونی، فرصت ها و امکانات نسل های آینده را به خطر می اندازد و شهرها در این میان جایگاه اصلی فعالیت های انسانی و بزرگترین مصرف کننده منابع طبیعی نیز به شمار می آیند. بنابراین، رسیدن به بالاترین پایداری ممکن در شهرها امری حیاتی است. البته پایداری شهری تنها مربوط به مقولات زیست محیطی نیست، بلکه رسیدن به پویایی اقتصادی، محیط زیست قابل زندگی و برابری اجتماعی از جمله موارد مهم دیگر در این زمینه است. یک شهر پایدار فقط یک شهر تمیز نیست، باید شهری باشد که انسان بتواند درآمدی عادلانه به دست آورد، سرپناه مناسب تهیه کند، احساس راحتی کند و تلاش و وقت خود را وقف حفاظت از تصویر شهر نماید.

علی رغم افزایش تعداد شهرهای کشور و براساس سرشماری سال ۱۳۷۵ شهرهای بزرگ (با جمعیت بیش از ۲۵۰ هزار نفر) و ما در شهرها با تعداد ۲۳ نقطه شهری در حدود ۵۵٪ از جمعیت شهرنشینی را در خود جای داده اند که شهر ایلام، مرکز استان ایلام، دارای ۱۲۶۳۴۶ نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۷۵ بوده است (مرکز آمار ایران- ۱۳۸۳- ص ۹۰). آمارهای اولیه سرشماری ۱۳۸۵ جمعیت کل استان ۵۴۰۰۰۰ نفر ۳۲۹۰۰۰ نفر در نقاط شهری و ۲۱۱۰۰۰ نفر ساکن در روستاها و از این تعداد حدود ۱۵۲۰۰۰ در شهر ایلام ساکن هستند (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان - ۱۳۸۵- ص ۲).

تعریف و بیان مساله

قدمت شهرنشینی در حدود ۵۰۰۰ سال است. تا سال ۱۹۰۰ میلادی از هر هشت نفر فقط یکی در مناطق شهری زندگی می کرد (گیلبرت و گالگر- ۱۳۷۵- ص ۷). در سال ۱۹۵۰ جمعیت شهرهای جهان ۷۳۷۰۰۰۰۰ نفر (۲۹٪ کل جمعیت جهان بود. تا سال ۱۹۹۵ این میزان به ۲۶۰۳۰۰۰۰۰ نفر (۴۵٪ کل جمعیت جهان) افزایش یافته است. تا سال ۲۰۰۰ نواحی شهری در برگیرنده نزدیک به ۵۰٪ جمعیت جهان بوده و طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۳۰ جمعیت شهر نشین دنیا تا ۲/۳ میلیارد نفر رشد خواهد کرد که از این میزان حدود ۹۰٪ در مراکز شهری کشورهای در حال توسعه خواهند بود (شکویی، حسین- ۱۳۷۳- ص ۱۴).

در حالی که توسعه شهری یک پدیده جهانی است بیشترین رشد و توسعه شهری در کشورهای در حال توسعه می باشد. در اغلب این کشورها تعداد شهرها در رشد بسیار زیاد بوده و جمعیت شهری نسبت به جمعیت روستایی

۱- در سال ۱۹۸۷ به دنبال گزارش کمیسیون محیط زیست و توسعه سازمان ملل متحد با عنوان «آینده مشترک ما» (Our common Future) که اصل توسعه پایدار هسته اصلی آن را تشکیل میداد و به گزارش «برنت لند» (Brunthland) مشهور شده است این گزارش توسط خانم برنت لند تهیه شده است.

روبه افزایش است (David Darakakis) smith-1995-p1.

موضوع مورد بررسی در جغرافیای شهری با توجه به مقیاس می تواند یک شهر کوچک، یک شهر بزرگ، یک کلان شهر، تمام شهرهای یک استان و یا کل شهرهای برگ و کوچک جهان باشد (آسایش، حسین و مشیری سید رحیم - ۱۳۸۱ - ص ۱۱۶). همچنین مشکلات محیط زیست شهری در کشورهای در حال توسعه که ایران ما یکی از آنها است بسیار متعدد و روبه افزایش است. این مشکلات در بخش هایی چون بهداشت، تولید و توسعه اجتماعی بسیار خطرناک و زیان آور است.

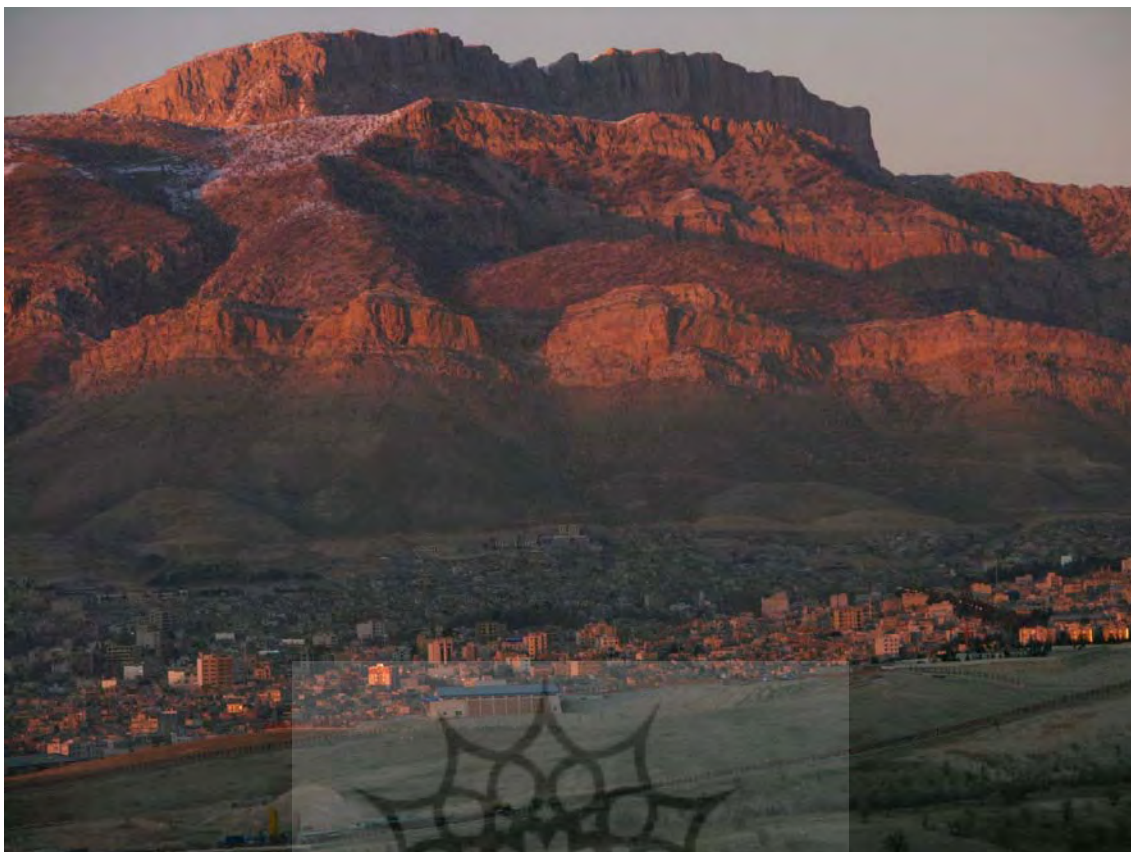
در کشور ما میزان شهرنشینی طی دوره چهل سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ تقریباً دو برابر شده است و از ۴،۳۱٪ به ۳،۶۱٪ رسیده است. در طول این دوره تعداد نقاط شهری از ۱۹۹ مرکز شهری در سال ۱۳۳۵ به ۴۶۹ شهر در سال ۱۳۶۵ (اعتماد، گیتی - ۱۳۶۳ - ص ۱۵۱) به ۶۱۲ نقطه مرکز شهری در سال ۱۳۷۵ افزایش پیدا کرده و فقط تا سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۰۳۴ مرکز شهری رسیده است (وزارت کشور - ۱۳۸۵ - ص ۲).

روش تحقیق:

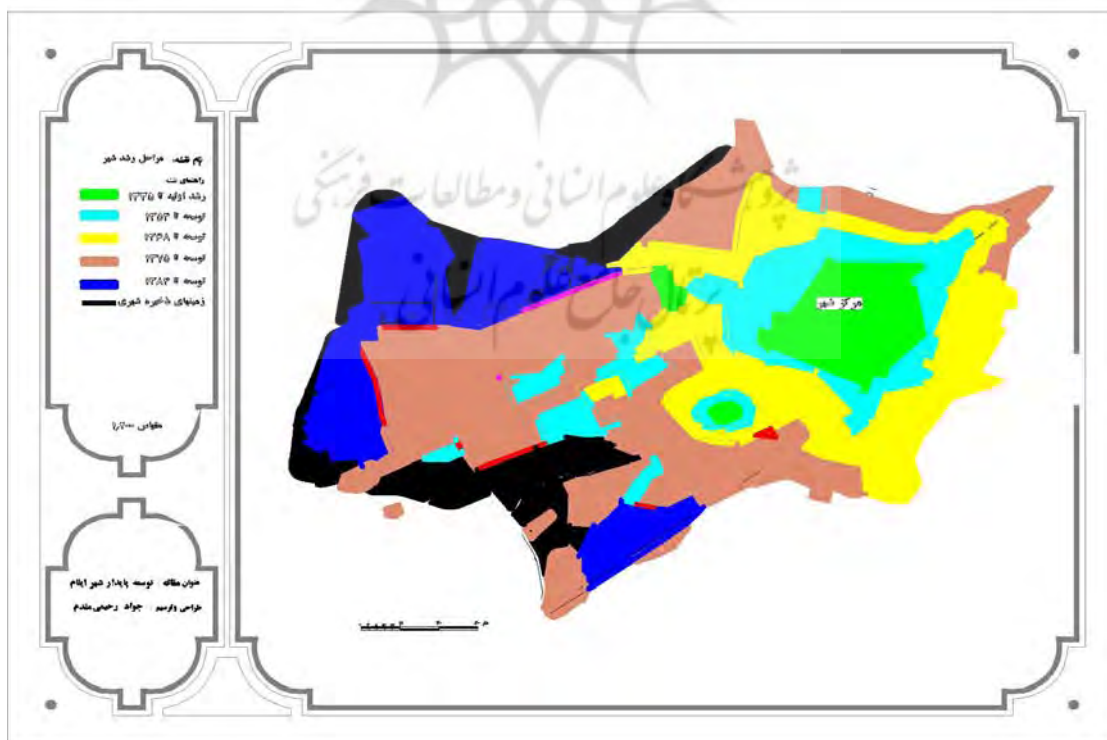
بر اساس مباحث نظری و مباحث عملی و کمی، روشهای مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است. روش تاریخی بر پایه اطلاعات برای پژوهش در مباحث نظری و نظریه‌های موجود و پیشینه شهر در اسناد و مدارک و کتابخانه‌ای مورد استفاده قرار گرفته است. در مرحله بعد بر اساس پژوهشهای نظری و عملی به تجزیه و تحلیل اطلاعات استخراجی از شهر در کلیه زمینه‌ها (جمعیت و ویژگیهای آن، کاربریهای موجود در شهر و شرایط زیست محیطی شهر) پرداخته می‌شود. در مرحله بعدی با ارایه چارچوب‌های نظری و استفاده از تجارب دیگران به تعیین چارچوب مناسب و مقدماتی از ارزیابی مدل‌های بکار برده شده در طرح‌های توسعه شهری به ارتباط توسعه پایدار شهری، مسایل و مشکلات شهری و تعیین اندازه شهر و ظرفیت تحمل آن پرداخته می‌شود.

موقعیت محدوده مورد مطالعه:

شهر ایلام جزئی از تمدن بزرگ ایلام باستان است که در گذر زمان دارای اسامی مختلفی چون آلام، آلامتو، اریوجان، پهلو، ماسبدان، جبال، پشتکوه و ایلام بوده است. در عصر صفویه از سال ۱۰۰۶ هجری قمری تحت عنوان پشتکوه در قلمرو حکومت خودمختار والیان قرار داشته و در زمام فتحعلی شاه مقرر حکومت والی از خرم آباد به ایلام (پشتکوه) منتقل شد (افشار سیستانی، ایرج، ۱۳۷۲ - ص ۱۵۵).

تصویر شماره ۱: نمای شمالی شهر ایلام (محدود به ارتفاعات) و محدودیت رشد شهر - عکس از نگارندگان

نقشه شماره ۱: مراحل رشد شهر ایلام - منبع: نگارندگان

از معروفترین والیان در دوره قاجار حسینعلی خان ابوقداره بوده است. وی مقر حکومت خود را در محل فعلی شهر ایلام به نام ده بالا مستقر کرده و آنجا را به حسین آباد تغییر نام داد. از زمان استقرار حسینعلی خان به بعد احداث معابر، مغازه ها و خانه ها جدید و بنای حکومتی در شهر ایلام آغاز گردید و خیابان هایی احداث شد که در اطراف آنها خانه های یک طبقه ساخته شد و از آن زمان حسین آباد به عنوان یک شهر شروع به رشد و توسعه کرد. با به قدرت رسیدن رضاخان و سیاست اسکان عشایر، همراه با مرکزیت سیاسی و استقرار مراکز خدماتی، رشد و توسعه شهر و شهرنشینی را تسریع کرد. در سال ۱۳۰۸ با تصویب فرهنگستان ایران، حسین آباد به ایلام تغییر نام داد و در سال ۱۳۱۴ با تصویب هیأت وزیران به عنوان اولین شهر منطقه و در سال ۱۳۱۶ جزء استان پنجم (کرمانشاهان) شناخته شد. در سال ۱۳۴۳ به فرمانداری کل و در سال ۱۳۵۳ به استان ایلام با مرکزیت شهر ایلام تبدیل شد (بازدار، روشنگر و نعمتی زاد طاهره-۱۳۷۹- ص ۳۱). در حال حاضر استان ایلام دارای ۷ شهرستان، ۸ بخش و ۳۵ دهستان می باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲، ص ۳۹).

شهر ایلام تا سال ۱۳۴۲ تنها شهر منطقه بوده است و در گذشته های بسیار دور، مصالح سیاسی دولت مرکزی و لزوم ایجاد نظم در منطقه و نیز جذب و تمرکز جمعیت در یک نقطه اصلی به طور عمده و چند نقطه شهری دیگر، مسأله استانی شدن منطقه و استقرار مرکزیت استان در شهر ایلام باعث رشد سریع این شهر شد و در مرحله اول استقرار نهادها، ارگانها و دستگاه های مختلف دولتی باعث توسعه ظرفیت جمعیت پذیری شهر در رابطه با ایجاد نسبی اشتغال در زمینه خدماتی - اداری گردید و در نتیجه شهر ایلام بر اثر مهاجرت درون استانی رونق نسبی یافته و گرایش اصلی رشد شهر مرکزیت اداری سیاسی و نیز عملکرد خدمات رسانی به سایر نقاط استان بوده که در نتیجه قطبی شدن الگوی اسکان شهری (ایلام بزرگترین شهر استان که چه به لحاظ جمعیتی و چه به لحاظ توسعه فیزیکی چندین برابر شهرهای دیگر استان است) از پیامدهای مهم این تحولات می باشد (مهندسین مشاور بعد تکنیک- ۱۳۸۴- ص ۱).

در سال ۱۳۳۵ شهر ایلام تعداد ۱۳۶۶ خانوار شامل ۸۳۴۶ نفر ساکن بوده اند که تا سال ۱۳۴۵ به ۲۵۳۴ خانوار شامل ۱۵۴۹۳ نفر بالغ گردیده است. طی دهه مذکور در رشد سالانه جمعیت در این شهر ۶/۱۹ درصد بوده است که نمایانگر فراوان این شهر می باشد زیرا همراه با رشد طبیعی جمعیت، مهاجرت و اسکان عشایر منطقه در شهر ایلام نیز وجود داشته است. در سرشماری عمومی ۱۳۵۵ شهر جمعیت شهر ایلام ۳۲۴۷۶ نفر در قالب ۵۷۴۷ خانوار گزارش شده است. طی دوره ده ساله ۱۳۴۵-۱۳۵۵ رشد سالانه جمعیت افزایش یافته و به ۷/۴ درصد رسیده است. بالغ بر دو سوم از این جمعیت مربوط به پدیده مهاجرپذیری شهر ایلام در سال های مذکور است که کل این مسأله نتیجه ایجاد فرمانداری کل ایلام به مرکزیت شهر ایلام و بعدها تبدیل و ارتقا ایلام به استان می باشد (شوهانی، محمد- ۱۳۷۸- ص ۴۱).

بعد از انقلاب اسلامی در نخستین سرشماری عمومی در جمهوری اسلامی در سال ۱۳۶۵ انجام شد. نتایج سرشماری مذکور نشان می دهد که شمار جمعیت در شهر ایلام ۸۹۰۳۵ نفر در قالب ۱۵۸۸۶ خانوار بوده که افزایش روند رشد جمعیت این شهر را تا میزان ۱۰/۰۹ درصد نمایان می سازد. بعد از پایان جنگ در سال ۱۳۶۷، اقداماتی برای بازسازی و بازگشت مهاجران جنگ تحمیلی آغاز شد. آمارهای سال ۱۳۷۰ نشان می دهد که شمار

جمعیت شهر ایلام در آن سال معادل ۱۱۶۴۲۸ نفر در قالب ۱۹۷۷۹ خانوار بوده است که این امر نشان دهنده روند فزاینده رشد سالانه جمعیت است که در دوره های قبل وجود داشته کاسته شده و طی دوره سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰ به ۵/۳۶ درصد رسیده است. برابر آمار سرشماری عمومی آبان ماه ۱۳۷۵ در شهر ایلام تعداد ۲۲۷۳۲ خانوار شامل ۱۲۶۳۴۶ نفر ساکن هستند. میزان رشد سالانه جمعیت، طی سال های ۷۵-۱۳۷۰ معادل ۱/۶۴ درصد است (مرکز آمار ایران- ۱۳۷۵- ص ۱۶۸).

براساس آمارهای اولیه سرشماری ۱۳۸۵ جمعیت کل استان ۵۴۰۰۰۰ نفر می باشد که از این میان ۳۲۹۰۰۰ نفر در نقاط شهری و ۲۱۱۰۰۰ نفر ساکن و از این تعداد حدود ۱۵۲۰۰۰ در شهر ایلام مستقر هستند. همچنین تعداد نقاط شهری استان ۱۹ شهر است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام-۱۳۸۵-ص ۲).

بررسی کاربری اراضی شهر نتایج زیر را نمایان می سازد: سطح کل خالص شهری در سال ۵۶، ۷۷۰/۱۳۶۸ هکتار بوده که در سال ۷۵، ۱۲۴۳/۱۳۷۸ هکتار و در سال ۱۳۸۰ به ۱۶۵۴/۶۰ هکتار رسیده است. سطح کل شهر در سال ۱۳۶۸، ۱۰۹۲/۹۰ هکتار و در سال ۱۳۷۸، ۱۵۰۱/۶۰ هکتار و در سال ۱۳۸۰ به ۱۸۱۲/۹۱ هکتار رسیده است (ملکی، سعید- ۱۳۸۱- ص ۸۳).

کاربری مسکونی در سال ۱۳۸۱، ۳۳/۱۳۶۸ متر مربع و در سال ۱۳۷۸، ۲۷/۳ متر مربع بوده است که نشان از تراکم زیاد مسکونی شهر ایلام و عدم تعادل در این زمینه است (مهندسین مشاور بعد تکنیک-۱۳۸۲- ص ۷). سرانه فضای آموزشی در حال حاضر ۲/۳۷ متر مربع می باشد که با سرانه ۳-۵ متر مربعی شهرهای کشور فاصله زیادی ندارد و دارای تعادل نسبی می باشد.

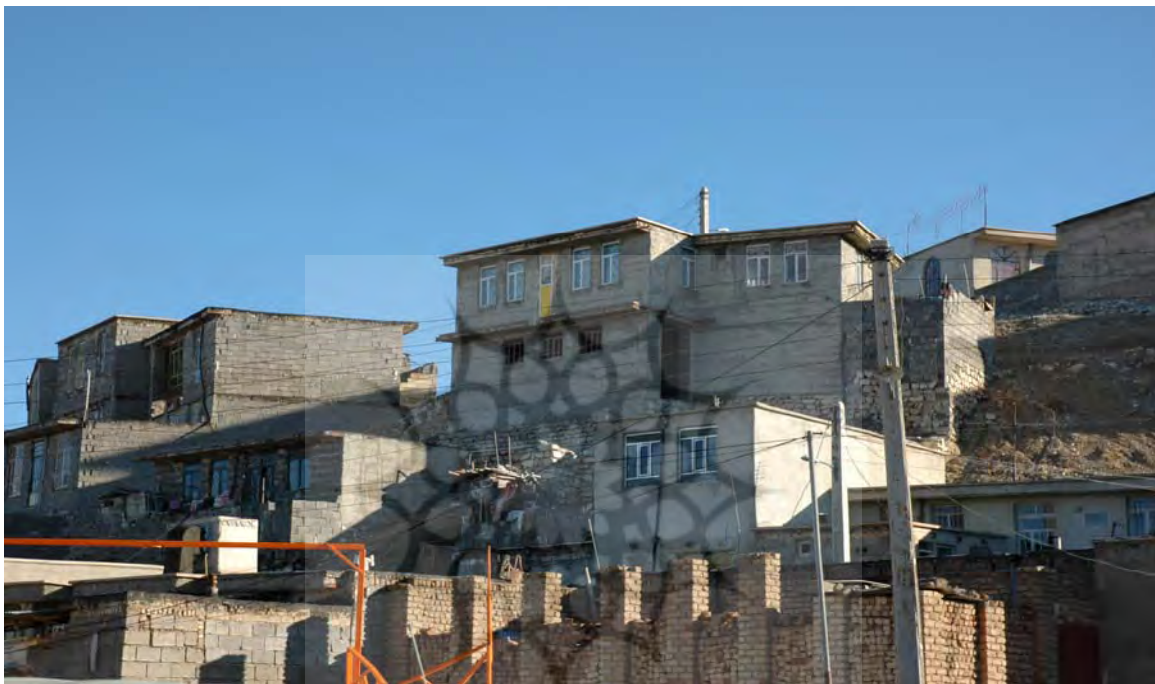
سرانه بهداشتی درمانی در شهر ایلام از تعادل نسبی برخوردار بوده و این سرانه ۲۷/۳۸ متر مربع می باشد.

نقشه شماره ۲: نقشه فضای سبز موجود شهر- منبع: نگارندگان

سرانه تأسیسات شهری ۰.۴۷٪ می باشد که کل کشور ۰.۳۹٪ بوده و شهر ایلام از این نظر دارای عدم تعادل نسبت به سایر کاربری ها است.

کاربری تجاری دارای ۲/۱۷ متر مربع است که در کشور ۴-۲ متر مربع می باشد که شهر ایلام در این خصوص دارای تعادل می باشد ولی نسبت به سایر کاربری ها دارای عدم تعادل است. سرانه ورزشی ۲/۴۱ متر مربع و کشور ۲-۵/۲ متر مربع است که نشان از تعادل در این زمینه است. رانه فرهنگی ۰.۲۹٪ متر مربع است که با متوسط کشوری (۱/۵-۰.۷۵٪ متر مربع) دارای فاصله است. سرانه فضای سبز در حال حاضر حدود ۲/۸ متر مربع است که با متوسط شهرهای کشور (۱۵-۱۲ متر مربع) دارای فاصله است و عدم تعادل وجود دارد (ملکی، سعید-۱۳۸۱- ص ۸۴).

تصویر شماره ۲: ساخت و سازهای غیراصولی - عکس از نگارندگان

آلودگی هوا به عنوان یکی از معضلات زیست محیطی کلان شهرها به شمار می رود و دلایل اصلی آن تعداد زیاد وسایل نقلیه و کارگاه های مزاحم شهری می باشد. خوشبختانه در شهر ایلام آلودگی هوا به عنوان یک معضل زیست محیطی مطرح نبوده و کیفیت هوا از شرایط مطلوبی برخوردار می باشد. منابع عمده ایجاد آلودگی هوا در شهر ایلام شامل عوامل طبیعی، منابع گرمایشی، وسایل نقلیه موتوری و کارگاه ها و واحدهای صنعتی می باشد. عوامل طبیعی اغلب باعث افزایش ذرات معلق در هوای شهر می شوند که در فصول خشک در اثر ورود جریانات غبار آلود از سمت کشورهای همسایه ایجاد می گردد. براساس نتایج سنجش ذرات معلق (Dust) هوای شهر ایلام، در سال ۱۳۸۳ متوسط غلظت سالیانه ذرات معلق در هوا برابر $97/27 \text{ mg/m}^3$ اندازه گیری شده که حدود ۱/۶ برابر استاندارد هوای پاک می باشد، این موضوع بیانگر بالا بودن نسبی ذرات معلق هوای شهر ایلام در مقایسه با استانداردهای جهانی است، که علت اصلی آن عوامل طبیعی می باشد (محیط زیست استان ایلام-۱۳۸۴ - ص ۳۰۱).

تصویر شماره ۳: آلودگی ناشی از ذرات معلق در اوائل صبح - عکس از نگارندگان

در سال های گذشته حدود ۴۰ قطعه باغ با مساحت تقریبی ۴۰ هکتار در شهر ایلام وجود داشته که متأسفانه بیشتر این باغ ها نابوده شده است ضمن اینکه قنوات قدیمی که وجود داشته که حدود ۱۴ رشته قنات بوده که امروزه فقط یک رشته آن در شهر ایلام مورد استفاده قرار دارد. در حال حاضر در شهر ایلام چهار پارک فعال وجود دارد و تعداد ۲۱ بوستان محله ای استفاده واقع شده است. مجموع فضای سبز شهر ایلام که به بهره برداری رسیده است و حدود ۱۹۰ هکتار بوده که سرانه فضای سبز در شهر ایلام ۲/۸ متر مربع می باشد که در مقایسه با سرانه کشوری ۱۵-۱۲ متر مربع و سرانه جهانی ۵۰-۲۵ متر مربع، اصلاً قابل مقایسه نیست.

حدود ۳۶ کانون نگهداری دام با فراوانی دام موجود از یک رأس تا ۲۰ رأس در نقاط مختلف شهر ایلام از شمال و جنوب تا مشرق و غرب و نواحی مرکزی شهری آن وجود دارد که توسعه شهری و زیست محیطی این شهر کوچک مبتلا به گسترش بی رویه و مطالعه نشده و غیر بهداشتی و بدون رعایت حداقل استانداردهای زیست محیطی نموده است (محیط زیست استان ایلام-۱۳۸۴ - ص ۲۷۰).

اطلاعات موجود در مورد میزان مصرف آب در شهر ایلام از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ نشان می دهد که سالیانه حدود ۱/۵ درصد بر مصرف آب شهر افزوده شده است. از سال ۱۳۷۵ فاز مطالعاتی و اجرایی شبکه فاضلاب و طراحی و ساخت تصفیه خانه فاضلاب شهر شروع شده، و در سال ۱۳۸۴، حدود یک چهارم از مناطق شهر به شبکه جمع آوری وصل شده اند و بهره برداری از فاز اول تصفیه خانه شروع شده است. یکی از نواقص موجود در طرح تصفیه

فاضلاب شهر ایلام، قرار گرفتن تصفیه خانه در مسیر بادهای غالب به طرف شهر است که البته با توجه به وضعیت توپوگرافی منطقه امکان انتخاب محل دیگر وجود نداشت. همچنین به علت استفاده از سیستم هوازی در تصفیه بیولوژیکی فاضلاب، تولید بو و گازهای نامطلوب کمتر بوده و مشکلی را ایجاد نمی کند (محیط زیست استان ایلام - ۱۳۸۴ - ص ۳۵۶).

سرانه تولید زباله در مناطق مختلف شهر ایلام با توجه خصوصیات فرهنگی، اجتماعی و حتی کارکرد شهرداری یکسان و یکنواخت نیست. بدین ترتیب که در مناطقی مانند سبزی آباد علی رغم وضعیت اقتصادی پایین میزان سرانه تولید زباله زیاد است، که علت این امر دفع فضولات دامی نگهداری شده توسط اهالی، همراه زباله های شهری است. مطالعات انجام شده نشان دهنده این است که حدود ۲۸/۸ درصد خانوارهای مورد مطالعه در محل سکونت خود از دام نگهداری می کنند که حدود ۵/۳ درصد آنها فضولات ناشی از نگهداری دام را همراه زباله های شهری و خانگی، ۶ درصد از طریق سوزاندن، ۱/۲ درصد از طریق دفع در کانال های روباز منطقه و ۴ درصد از طریق تخلیه در زمین های خالی و دور از محل سکونت و ۹/۴ درصد از طریق تحویل ماشین های شهرداری دفع کرده و سایر خانوارها هیچ گونه اظهار نظری در این خصوص ننموده اند. لذا با توجه به اطلاعات به دست آمده حدود ۱۴/۷ فضولات ناشی از محل های نگهداری دام به همراه زباله های شهری دفع می گردد. سرانه تولید در روز حدود ۱/۳ کیلوگرم برآورد شده است که تقریباً سه برابر سرانه تولید کشور و حدود ۶ برابر سرانه تولید زباله در کشورهای اروپایی است (محیط زیست استان ایلام - ۱۳۸۴ - ص ۳۸۲).

تصویر شماره ۴: ورود سد معبر به وسط خیابان - عکس از نگارندگان

متأسفانه علی رغم مزایای بسیار واضح و فراوان بازیافت تا به حال طرح خاص و کنترل شده ای در خصوص بازیافت از زباله های شهری ایلام اجرا نشده است و فقط به صورت کنترل نشده بعضی افراد صرفاً با اهداف سود جویانه (زباله دزدها) نسبت به بازیافت بعضی از مواد از زباله اقدام می نمایند. همچنین بعضی از اجزای زباله از

جمله نان خشک، پلاستیک، فلزات و... توسط برخی از مردم بازیافت و به افراد دوره گرد فروخته می شود که عدم نظارت سازمان های بهداشتی در این امر می تواند خطرات و عوارض جبران ناپذیری را به جامعه تحمیل کند.

جمع بندی :

حقیقت این است که نمی توان شهر پایدار را با دقت و وضوح تصویر کرد و در نتیجه راه های دستیابی به آن را مشخص کرد. زیرا از یک سو، مقوله پایداری از مقیاس جهانی تا مقیاس محلی (که شهر در این مقیاس است) متفاوت است و از سوی دیگر، هنوز بر پیامدهای بسیاری از اقدامات و فرآیندهای توسعه، نظریات متناقضی وجود دارد (صرافی، مظفر- ۱۳۷۹- ص ۱۱).

آنچه که به عنوان شاخص استاندارد در سطح جهانی مطرح است الگویی مطلوب است برای یک جامعه ایده آل. اگرچه به ندرت امکان وجود همه ی این شاخص ها در یک جامعه وجود دارد اما هر جامعه ای با داشتن برنامه ریزی و مدیریت شهری و لزوم مشارکت مردم در امر برنامه ریزی می تواند جهت دستیابی به آن اقدام نماید. شهر ایلام از جمله شهرهای کشور است که با استانداردهای مطرح شده فاصله زیادی دارد. آنچه که به عنوان توسعه پایدار و شهر پایدار مطرح است به خودی خود و یکباره حاصل نمی شود و نیازمند برنامه ریزی بلند مدت و اجرای دقیق و نظارت همه جانبه بر آن می باشد.

پیشنهادات:

با توجه به بررسی های انجام شده و ارزیابی بخش های مختلف شهر مجموعه اقدامات زیر در جهت رسیدن به توسعه پایدار در شهر ایلام پیشنهاد می گردد:

۱- **افزایش فشردگی کالبدی شهر:** افزایش تراکم جمعیتی و ساختمانی، هدایت توسعه فیزیکی و کالبدی شهر به صورت متراکم و در مسیر حمل و نقل عمومی در راه حداکثر استفاده از زمین های شهری و بافتهای فرسوده با توجه به کمبود و گرانی شدید زمین و همزمان جلوگیری از حذف زمین های کشاورزی اطراف شهر.

۲- **کاهش اتکا به خودرو (به ویژه خودروهای شخصی) در جابجایی ها:** با وجود اجرای سهمیه بندی بنزین که تأثیر مثبتی در کاهش ترافیک شهر داشته، به نظر می رسد در بلند مدت به دلیل وجود ساختار کالبدی شهر و خیابان های کم عرض به خصوص در مرکز شهر، در ساعاتی از روز ترافیک شهری شدیدتر از قبل باشد. برای کاهش ترافیک شهر ایلام پیشنهاد می شود در یک برنامه بلند مدت ضمن تلفیق و هماهنگی برنامه ریزی کاربری زمین (طرح تفصیلی شهر) با برنامه ریزی حمل و نقل درون شهری و همزمان محدودیت بیشتر زمانی و مکانی تردد خودروهای شخصی، اجرای مسیرهای جدید اتوبوس، تاکسی و دوچرخه، ارائه خدمات جدید با استفاده از رایانه و ارتباطات از راه دور و... مد نظر باشد.

۳- **اصلاح نظام مدیریت شهری:** تمرکز زدایی سیستم اداره شهر به صورت تقسیم بندی شهر به چهار یا پنج منطقه شهری با مدیریت یکپارچه، اتکا به اجتماعات محلی برای اداره امور شهر، برقراری سیستم برنامه پاسخی رودرو منظم مسئولان شهر با مردم در جهت تحکیم حس شهروند بودن و اهمیت نظریات مردم شهر در اداره امور شهر.

۴- حفاظت و احیای نظام های طبیعی پیرامون شهر: حفظ زمین های کشاورزی موجود در اطراف شهر، ایجاد کمربندهای سبز به دور واحدهای فضایی شهر، توسعه و گسترش پارک ها و فضاهای سبز درون شهری، تعیین نواحی حساس طبیعی اطراف شهر و جلوگیری از هر گونه ساخت و ساز در آنها.

۵- کاهش مصرف منابع در راه کاهش آلودگی ها: وضع مقررات حفاظت انرژی برای ساختمان های دولتی و خصوصی، پژوهش و بررسی و ترویج در خصوص انرژی های تجدید ناپذیر و بومی، اجرای استانداردهای آلاینده های خودروها، آموزش و تبلیغ بازیافت زباله، ایجاد مراکز خدمات محله ای در مراکز مختلف شهر، افزایش وسائل حمل و نقل عمومی، تشویق مردم به خریدهای هفتگی و ماهانه به جای خریدهای روزانه و...

۶- عدم نگهداری حیوانات اهلی در سطح شهر: بالا بردن فرهنگ شهر نشینی و آشنا کردن مردم با زندگی خاص شهری جهت عدم نگهداری دام در محل زندگی در شهر. رسانه های محلی با فرهنگ سازی و شهرداری با اجرای ضوابط و مقرراتی می توانند در این زمینه ایفای نقش نمایند.

آنچه که به شکلی فشرده در این مقاله بدان اشاره شد شاید ترسیم روشنی از شهر پایدار ایده آل برای شهر ایلام نبود ولیکن با بررسی بخش های مختلف شهر به نقاط ضعف موجود اشاره و تلاشی بود برای ارائه طرح چارچوب نظری و بحث سیاست های راهبردی در ابعاد گوناگون به عنوان دستمایه پژوهش های کاربردی برای ارائه راهکارهای رسیدن به شهر پایدار.

رسیدن به آرمان شهر دست یافتنی به نام شهر پایدار دستور برنامه ریزان و مدیران امروزی شهرها است تا با شناخت ناپایدار و از طریق دستورات از بالا، آنچه در طول تاریخ نشان داده، محکوم به شکست است. شهر پایدار می بایست به شیوه مردم سالارانه و از پایین ساخته شود. امری که نه تنها در شهر ایلام که در اکثر شهرهای کوچک و بزرگ ایران و جهان سوم به دست فراموشی سپرده شده است.

منابع و مأخذ:

- ۱- آسایش، حسین و مشیری، سید رحیم (۱۳۸۱): روش شناسی و تکنیک های تحقیق علمی در علوم انسانی با تأکید بر جغرافیا- نشر قومس - تهران.
- ۲- اداره کل محیط زیست استان ایلام (۱۳۸۴): بررسی شاخص های زیست محیطی شهر ایلام.
- ۳- اسدی، ایرج (۱۳۸۲): توسعه پایدار شهری - ماهنامه شهرداری ها، سال پنجم، شماره ۵۰- تهران.
- ۴- اعتماد، گیتی (۱۳۶۳): شهرنشینی در ایران- انتشارات آگاه- تهران.
- ۵- افشار سیستانی، ایرج (۱۳۷۲): ایلام و تمدن دیرینه آن- انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی- تهران.
- ۶- بازدار، روشنک و نعمتی زاد طاهره (۱۳۷۹): الگوی مناسب مسکن شهر ایلام- پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته معماری دانشگاه یزد.
- ۷- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام (۱۳۸۰): سالنامه آماری استان.
- ۸- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام (۱۳۸۵): برآوردهای اولیه سرشماری عمومی ۱۳۸۵.
- ۹- شکویی، حسین (۱۳۷۳): دیدگاه های نو در جغرافیای شهری- انتشارات سمت- تهران.
- ۱۰- شوهانی، محمد (۱۳۷۸): گسترش فیزیکی شهر ایلام و پیامدهای زیست محیطی آن - پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری- دانشگاه شهید بهشتی.

- ۱۱- گیلبرت، آلن و گاگلر ژوزف (۱۳۸۲): شهرها، فقر و توسعه «شهرنشینی در جهان سوم»- مترجم پرویز کریمی ناصری- انتشارات شهرداری تهران.
- ۱۲- مرکز آمار ایران (۱۳۸۳): سالنامه آماری کشور.
- ۱۳- مرکز آمار ایران (۱۳۷۵): سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- ۱۴- صرافی، مظفر (۱۳۷۹): شهر پایدار چیست؟ فصلنامه مدیریت شهری- شماره ۴.
- ۱۵- مهندسین مشاور بعد تکنیک (۱۳۸۴): گزارش توجیهی در مورد افق طرح جامع شهر ایلام.
- ۱۶- مهندسین مشاور بعد تکنیک (۱۳۸۲): طرح تفصیلی شهر ایلام- تهران.
- ۱۷- ملکی، سعید (۱۳۸۱): توسعه پایدار شهری و ناحیه ای با تأکید بر اراضی شهر ایلام- فصلنامه فرهنگ ایلام- شماره ۱۱ و ۱۲.
- ۱۸- وزارت کشور (۱۳۸۵): آخرین وضعیت تقسیمات کشوری.

19- David Darakakis- Smith- Third world cities: Sustainable Urban Development-Urban studies- Vol.32-Nos4-5 – (1995):PP 659-677.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی